

Walid al-Kubaisi

Sufismen: den humanistiske metafysikken

Gud, ifølge denne oppfatningen, er en strømmende kraft i eksistensen, i tilværelsen, i skapningene, i levende vesener. Det vil si at Gud ikke eksisterer utenfor sitt skaperverk, eller adskilt fra alt han har skapt. (...) menneske og Gud blir ett (...)

I det åttende århundre fremstod mange litterære, sosiale, filosofiske og religiøse strømninger i den muslimske verden, særlig i sivilisasjonens sentre, i en tid da Bagdad var verdens ruvende sentrum. Alle disse strømningene og bevegelsene forlangte likestilling mellom folkene, samt rettferdighet og en slutt på diskrimineringen mellom muslimer som tilhørte ulike folkeslag. En av disse strømningene var sufismen. Sufiene, eller muslimske mystikere, kan ikke generaliseres. Enhver sufi hadde sin egen holdning. Likevel hadde sufiene en annen forestilling om Gud enn den monoteistene hadde, dvs. enn muslimenes Gud, de kristnes Gud og jødernes Gud. Disse trodde på en Gud med absolutt vilje, som skaper tingene uten lovreferanse.

Muslimske tenkere hadde forskjellige meninger om denne Gud. Noen hadde Aristoteles' Gudsforestilling, nemlig at Gud ikke kontrollerer verden og tingene med sin vilje, men at alt i eksistensen trekkes til ham med kjærlighetens kraft.

Andre muslimske tenkere var panteister, og det gjelder sufiene. Gud, ifølge denne oppfatningen, er en strømmende kraft i eksistensen, i tilværelsen, i skapningene, i levende vesener. Det vil si at Gud ikke eksisterer utenfor sitt skaperverk, eller adskilt fra alt han har skapt. Denne oppfatning av Gud avskaffer religionenes Gud og forener Skaperen med skapningen. Det betyr at mennesket og Gud blir ett, forent med én vilje, og samme mulighet.

Noen muslimske tenkere gikk enda lenger og fornektet Guds eksistens, det er de muslimske ateistene som kritiserte alle religioner på en satirisk måte.

Viktige trekk ved sufiene er bla: De prøvde å protestere mot religionen islam som sosialt system, som religiøs tro og overtro og som kultur. Den muslimske kultur er teosentrisk, den har Gud som midtpunkt, og menneskenes mål er å vende seg mot midtpunktet. Gud er referanse for menneskets gjerninger og mål. Sufiene etablerte en ny tradisjon som setter mennesket i midten. Det vil si at de ville forvandle den muslimske teosentriske kultur til en antroposentrisk kultur.

Ifølge den muslimske tradisjonen er man forpliktet til å gjennomføre en pilegrimsferd en gang i livet. Muslimene gjennomfører pilegrimsferden ved å gå til Mekka og gå rundt Guds hus Kaba syv ganger. En sufi ved navn Abu Jazid ville gjennomføre pilegrimsferden. På veien møtte han en mann. Mannen spurte Abu Jazid:

«Hvor skal du hen?»

«Jeg skal gjennomføre pilegrimsferden,» svarte Abu Jazid.

«Hvor mange penger har du?» spurte mannen.

«To hundre dirham,» svarte Abu Jazid.

Mannen sa:

«Gi meg pengene. Jeg er fattig og har familie. Gå rundt meg syv ganger. Dette blir din pilegrimsferd.»

Abu Jazid gjorde det mannen sa, og vendte hjem

med god samvittighet.

Denne historien sier at Gud er inni mennesket, og man behøver ikke å reise til Mekka for å gjennomføre seremonien, Gud er overalt. I tillegg var det en slags sosial protest mot det meningsløse i å bruke penger til denne reisen, mens et fattig menneske trengte beløpet.

Kjærlighet er hjertets stoff, uansett om man er muslim eller ikke. Her ser vi mennesket som et hellig vesen, uansett rase, religion, tro. Kjærligheten utjevner alt og likestiller alle. Den kjente sufi-mesteren Ibn Arabi uttrykker dette slik:

«Mitt hjerte er åpent
for alle former;
det er gasellens beitemark,
kristne munkers kloster
tempel for idoler
pilegrimenes Ka'ba
stedet for Toraens tavler og Koranen
Kjærligheten er min religion,
hvor Kjærlighetens karavaner enn drar
er Kjærligheten min religion og min samvittighet.»
(Oversatt av Kari Vogt)

En gang etter at Ibn Arabi hadde ledet fellesbønnen som bønn-imam i Damaskus, snudde han seg mot folkemassen som stod bak ham for å be, og sa til dem: «Deres Gud er under mine føtter, og jeg ... er Gud», mens han hevet pekefingeren mot himmelen. Folk mente at han spottet Gud, og pøbelen som var tilstede angrep Ibn Arabi i raseri, tråkket på ham og sparket ham til døde.

En av hans disipler kom like etter drapet, og da de fortalte ham det Ibn Arabi hadde sagt, forklarte han meningen med det: Folket var materialister og elsker penger og gull som en Gud, mens han elsket den sanne Gud. Disippelen løftet opp bedeteppet som Ibn Arabi hadde stått på, og de fant mange pengesedler som noen hadde gjemt unna der.

Folk i Damaskus angret på misgjerningen og bygde en stor moské på Ibn Arabis grav og dyrket ham som en helgen.

For å uttrykke sin politiske protest avviste sufiene gaver fra herskerne og makthaverne. Sufien Al-Zaqqaq gikk seg vill i Sinai-ørkenen i femten dager. Han var i

ferd med å dø av tørst. Da han endelig fant veien, møtte han en soldat som gav ham noen dråper vann for å slukke tørsten. Sufien fortalte: «Dette fikk meg til å lide av et hardt hjerte i tredve år.» Soldaten er et symbol på makten, og å motta hjelp fra makthaverne forurenser hjertet og ånden, slik at hjertet blir hardt. I denne symbolske anekdoten settes advarselen på spissen.

Sufiene fulgte en asketisk adferd som for oss i dag virker helt utenom det vanlige. Noen av dem spiste et eneste måltid per dag, under forutsetning av at man ikke ble mett. De prøvde å trene opp kroppen til å underkaste seg viljen. «Jeg trente min sjel: vil den slutte å drikke vann, blir den ikke lenger tørst.» En anekdote forteller at hvis mennesket når dette nivå, kan det fly som en fugl. Dette burde forstås symbolsk, mennesket kan beherske sin sjel og kropp i den grad ånden blir fri fra de verdslige nytelsene, så man får fri vilje og ekstraordinære evner. Sufiene forklarer at Jesus gikk på vannet, ikke som et mirakel og en gave fra Gud; da ville andre profeter også ha gått på vannet. Jesus gikk på vannet som et resultat av det asketiske livet han førte. Hans kropp var lett fordi han spiste ekstremt lite, derfor sank han ikke. Lette gjenstander flyter jo på vannet.

Denne tolkningen av miraklene eliminerer religionens guddommelige kilde. Miraklene ble «bortforklart» og sett ned på. Da folk skapte en myte om at sufi-mesteren Abu Jazid fløy i lufta, kom en mann og spurte ham:

«Kan du fly, Abu Jazid?» Abu Jazid svarte:

«Du krenker meg som menneske. Det er intet mirakel å fly. Gud gav kråka evnen til å fly, men dette betyr ikke at Gud akter og hedrer kråka mer enn mennesket!»

Bishr al-Hafi, en kjent sufi, fortalte at han hadde veldig lyst på kebab. Men kebaben var dyr i det 10. århundre, da levestandarden i Bagdad var høy. Han kunne ikke spare penger til en kebab, for i sufi-tradisjonen er det ikke lov å eie noe. Sufienes motto var følgende: «En sufi eier ingenting og ingen eier ham.»

Denne holdningen er knyttet til en åndelighet som forkaster religionen. Mens den muslimske verden hadde en mengde fanger, slavinner og slaver, og slaveri hverken var forbudt i islam eller andre religioner, pro-

testerte sufiene både mot slaveri og ekteskap. De betraktet ekteskapet som en del av de verdslige nytelsene. Derfor var de imot det til tross for at det er tillatt ifølge islam og imperiets lov. De sa at Shari'a, islams lov, ikke gjaldt dem, men kun de enfoldige og sinnssyke. De som var gift før de ble sufier, beholdt én kone, men nektet å ha konkubiner og trellekvinner.

Sufiene satte seg et mål i livet, nemlig å tjene folk og kjempe for at de skulle ha det godt. En mann besøkte al-Karkhi, en sufi-mester i Bagdad, under en høytid. Han så en gutt sitte og vente. Han spurte sufi-mesteren:

«Hvem er den gutten med utslitte klær i laser?» Mesteren svarte:

«Jeg gikk forbi noen gutter som lekte med nøtter på gaten. Han stod ved siden av og så ydmykt på dem. 'Hvorfor leker du ikke med dem?' spurte jeg ham. 'Jeg har ikke nøtter fordi mine foreldre er fattige,' svarte han meg. Dette knuste mitt hjerte. Jeg tok ham med meg for å skaffe ham nøtter.» Mannen reagerte:

«Men mester, du er sikkert fattigere enn hans foreldre. Hvordan kommer du til å skaffe ham penger til å kjøpe nøtter?» Mesteren forklarte:

«Etter at jeg blir ferdig med jobben, vil jeg gå ut i basaren om kvelden og samle daddelkjerne, selge dem og kjøpe nøtter til ham.»

Sufiene unngikk den politiske revolusjonen, fordi de ikke hadde håp og tro på at makten kan reformeres. Dette sparte dem for direkte konfrontasjon med makt-haverne. De religiøse skriftlærde, teologene, syntes ikke noe sørlig om dem. Sufiene anklaget de religiøse muslimene for å være materialistiske: Islam forsyner dem med troen på de sanselige nytelsene og et paradys med hager fulle av nymfer og kvinner de kan ha sex med, et paradys med rennene elver av melk, vin og honning, der de kan ta på seg silkeklær og pynt. Sufiene mente at en sufi må forkaste livet og paradiset. Og den åndelige lyksalighet er fri for materie og sanselig ny-

telse. Her oppdager vi en åndelighet utenfor religionens definisjon og den nesten materialistiske religiøsitet som er knyttet til troen på Gud i islam og andre religioner.

... en sufi må forkaste livet og paradiset. Og den åndelige lyksalighet er fri for materie og sanselig nytelse.

Muhammed var ikke populær blant sufiene. Muhammed knyttet troen på islam til seg selv. Koranen hevder at det ikke finnes noen åpenbaring etter Muhammed. At kontakten mellom himmelen og mennesket opphørte etter Profetens død, og porten ble stengt. Sufiene mente Muhammed forstenet denne kontakten, de trodde at en sufi kunne kontakte Gud i en ekstase-lignende tilstand, og at åpenbaringen ikke var avskåret etter Muhammed. Derfor snakker de i sin poesi eller prosa i jeg-form mens de uttrykker en åpenbaring.

Den kulturelle oppblomstringen som startet i det åttende århundre, ble avbrutt ved Bagdads fall i 1258. Fra da av forfalt kulturen og visnet gradvis, og nedgangen nådde bunnen da Det osmanske riket dominerte den arabiske verden. Men poesisjangeren er friere og mer akseptert innefor islam enn andre former for litteratur. Og muslimene har akseptert blasfemiske sufi-utrop og kalte dem for Shathat, mystikernes skjeve uttalelser i knappe og paradoksale formuleringer. De formidler innsikten i ekstasens øyeblikk, og oppsummerer sufienes personlige doktrine: «Jeg er Gud, og Gud er i meg. Ære være meg, den allmektige.»

Denne artikkelen, unntatt historien om Ibn Arabis død, er en forkortet versjon av en artikkel med samme tittel, trykt som etterord til den norske utgaven av diktsamlingen Visjonens bok, av den irakiske poeten Muniyam Alfaker. Solum forlag, Oslo 2001.